

TARİHİ KENT DOKUSUNUN KORUNMASINDA GRAFİK TASARIMIN ROLÜ

Dide AKDAĞ SATIR

Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6238-8731 - dideakdag@gmail.com

Akdağ Satır, Dide. "Tarihi Kent Dokusunun Korunmasında Grafik Tasarımın Rolü". idil, 105 (2023 Mayıs): s. 673-682. doi: 10.7816/idil-12-105-10

ÖZ

Tarihi doku ve kültürün oluşulması kadar bir diğer önemli unsur da sahip bulunulan değerlerin korunmasıdır. Tarih boyunca topluluklar kendi kültürlerinin izlerini bırakmak, görsel kimliklerinin devamlılığını sağlamak için grafik tasarım öğelerini, dönemin koşulları bağlamında tasarımlarında kullanmışlardır. Günümüzde artan nüfusa paralel olarak gelişen reklam ve tanıtım uygulamalarının yarattığı grafik tasarım sorunları tespit edilmiştir. Belirlenen örnek tarihi dokuların üzerinde yer alan tasarım uygulamalarında, grafik tasarımın rolü irdelenecektir. Bu kapsamda grafik tasarımcının sorumlulukları, kentlerde bulunan tarihi dokular üzerinde ve çevresinde kurallara uygun, duyarlı bir görsel iletişim sağlanması için yapılması gerekenler, tespit edilen örnekler üzerinden reklam, ilan ve tanıtım kuralları kapsamında uygulanış biçimleri incelenecektir. İnsana ilişkin herşeyin temelini oluşturan kent için, çevresel grafik tasarım çerçevesinde tarihi dokuyu korumaya yönelik çözümler ile farklı bir perspektiften düşünülmesi amaçlanmaktadır. Kent, tasarım algısı ve tarihi doku ilişkisi konularında farkındalık yaratılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Doku, Grafik Tasarım, Görsel Kirlilik, Açık Hava Reklamcılığı

Makale Bilgisi:

Geliş: 12 Mart 2023

Düzeltilme: 21 Nisan 2023

Kabul: 2 Mayıs 2023

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Bilgilendirme tasarımının kapsamına giren yönlendirme, bilgi verme, tanımlama, mekan duygusunu artırma gibi işlevleri olan çevresel grafik tasarımın amacı, kapsamı, uygulama alanları ve bu alanlardaki nitelik arayışı örneklerle incelenmektedir. Çevresel grafik tasarımın etkinlik alanı olan mekanlarda iki boyutlu tasarımda yapılandırılarak farklı olarak üçüncü boyuta geçiş ve ölçekteki tarihi doku ile tasarım ilişkisi sorunsalı değerlendirilmiştir.

Teknolojinin hızlı gelişimi, insanın çevreyle olan ilişkisi, tanıtım standartlarının değişmesi, toplum katmanlarının göçlerle karmaşılaşması, özellikle görsel kimlik tasarım kavramının yerleşmemesi sonucu tarihi doku kimliğinde ortaya çıkan sorunlar grafik tasarım çerçevesinde örnek uygulamalar, irdelemeler ile çözüm önerileri getirilmesi bağlamında ele alınmıştır. Bu değişimin getirdiği sorunları, disiplinlerarası yöntemlerle değerlendirmek ve toplumun yararı için yeniden geliştirerek çözmek amaçlanmaktadır. Çalışmada grafik tasarımın, çevre, insan ve mekanla olan ilişkisi ele alınmış, tarihi doku görselleri işlevleri ve kapsamlarını oluşturan öğeler anlatılmıştır. Grafik tasarım öğeleri ve kentte uygulama esasları, reklam, ilan ve tanıtım kuralları çerçevesinde örnekler üzerinden irdelenmiştir.

Kentsel tasarım çalışmalarında bir yol gösterici olarak, dikkate alınması gereken başka önemli bir konu da, kent dokusunun ve onu oluşturan öğelerin özellikleridir. Bu çerçevede kent dokusunda yer alan grafik tasarım unsurları araştırılarak ana hatları ile ortaya konulmuştur. Belirlenen alan tespit çalışmaları ile kentte yer alan grafik tasarım öğelerine ilişkin, görsel analizler yapılarak, araştırma bulgularının sonuçları ve karşılaşılan sorunlar saptanmıştır. Kent algısı ve bellek kaybı konularında farkındalık yaratılmaya çalışılmış, tarihi dokular kapsamında grafik tasarım kalitesi standardı sağlanması amaçlanmıştır. Bütünsel perspektiften kent mekanının iletişim işlevleri ile grafik tasarım bileşenleri arasındaki ilişkiler, görsel kimlik, görsel kültürün kent kimliğine yansımaları, görsel kimlik ve mekan, tarihi yapı, grafik tasarım ilişkisi görsel algılamaya yaklaşımlarına ilişkin tespitler açıklanmaya çalışılmıştır.

Tespit edilen ilk uygulama örneğinde "Kentlin silüetini bozacak doğal ya da tarihi çevrenin algılanmasını engelleyecek şekilde tanıtım ve reklam uygulamaları konulamaz" kuralının tarihi sebili engelleyecek şekilde yerleştirilmiş reklam ve tanıtım uygulamaları ile bozulduğu belirlenmiştir. Örnekte tarihi çevrenin algılanmasını engelleyecek şekilde yerleştirilmiş, büfede satılan ürün içeriklerine dair hazırlanan tasarımların, tarihi dokuya zarar verecek şekilde sunulduğu gözlemlenmektedir.

Görsel 1. Muradiye Sebili, Sultanahmet (Fotoğraf Çekimi: İstanbul, 2013).

Yine kent silüetini bozacak şekilde uygulaması tespit edilen, tarihi çevrenin algılanmasını engelleyici şekilde yerleştirilmiş büfe, berber dükkanlarına ve eczaneye ait tanıtım ve reklam uygulamaları örnekleri (Görsel 2.) görülmektedir. Bir diğer örnek ise türbe üzerine yeterince özenli bir biçimde yerleştirilmeyen bez afiş ile tarihi dokunun estetik bütünlüğünün zedelendiği (Görsel 3.) görülmektedir.

Görsel 2. Tarihi Çevre Çemberlitaş Hamamı, (Fotoğraf Çekimi: İstanbul, 2013)

Örnekte “Tarihi eser ve tescilli yapılara ve bunları etkileyecek alanlara, binalara reklam uygulaması konulamaz” kuralının uygulanmadığını ayrıca Sultanahmet Hamamı dış cephesi üzerine yerleştirilen (içeride sunulan hizmetleri gösteren) dijital baskılı - ışıklı panoların tarihi doku ile uyumsuz, karışık bir görünüm (Görsel 4.) sergilediği görülmektedir.

Görsel 3. Sultan II. Mahmut Türbesi, Sultanahmet, (Fotoğraf: İstanbul, 2013).

Görsel 4. Tarihi hamam üzerine dijital pano yerleştirilerek zedelenen tarihi doku örneği.
(Fotoğraf Çekimi: Sultanahmet Hamamı, Sultanahmet, İstanbul, 2013).

Reklam, ilan ve tanıtım yönetmeliğinde belirtilen kurallara göre sabit reklam asma elemanları “Tarihi eser ve tescilli yapıların, ibadethanelerin, heykel ve sanat eserlerinin ve kültür-sanat işlevli yapıların vb önüne gelmeyecek ve bunları kapatmayacak biçimde yerleştirilmelidir.” Ancak belirlenen tarihi Topkapı Kalesi’nin önüne gelecek bir biçimde yerleştirilen billboard uygulamaları örneğinde kuralın uygulanmadığı, grafik tasarım öğelerinden biri olan billboard gruplarının tarihi eserin önüne gelecek bir biçimde yerleştirildiği görülmektedir.

Görsel 5. Topkapı Kalesi önüne gelecek bir biçimde yerleştirilen billboard uygulamaları örneği.
(Fotoğraf: Topkapı Kalesi, İstanbul, 2014).

İstiklâl Caddesi üzerinde yer alan taş binanın altında yer alan İstiklal Caddesi Oxxo Mağazası Tabelası, 2013 yılına kadar altında bulunduğu binayla uyumlu mermer bir dokuya sahipken marka görsel kimlik tasarımında değişiklik yaparak, görsel kimlik güncellemesi kapsamında yeni bir logo ve malzeme olan ışıklı kutu harf malzemesi kullanımına geçmiştir. Bölgenin mimari özelliği ile ilişki kurarak çözümler getiren nadir doğru örneklerden olan bu tabela da ne yazık ki zaman içinde yokolmuş, belleklerden silinmiştir.

Görsel 6. İstiklal Caddesi Oxxo mağazası tabelası mermer doku kullanımı - İstiklal Caddesi Oxxo mağazası tabelası kutu harf kullanımı (Fotoğraf: Beyoğlu, İstanbul, 2012).

Görsel 7. İstiklal Caddesi Oxxo mağazası, bina genel görünümü (Fotoğraf: İstanbul, Beyoğlu, 2012).

Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi'nde bulunan tarihi Markiz Pastanesi, Lebon'un Şark Pasajı girişindeki eski yerinde Avedis Ohanyan Çakır tarafından 1940'ta açılmıştır. Tarihi Markiz Pastanesi'ne karşıdan

bakıldığında camı üzerine yerleştirilen HD ekranda dijital menü sunumu; hem pastanenin tarihi görsel kimliği ile uyuşmadığı (Görsel 9.) hem de görüntü kirliliğine neden olarak, tarihi dokunun zedelenmesine yol açtığı gözlemlenmiştir. Pastane yakın zamanda kapanmış olsa da belgelenen durumu ile tarihi dokuya karşıtlığı çerçevesinde uygun bir örnektir. Tespit edilen grafik tasarım örnekleri tipografisi, rengi, boşluk değerleri yeniden tasarlanması gereken bir tasarım ile baskı teknolojisi, ışık şartları ve baskı yüzeyi tekrar değerlendirilmesi gereken bir tasarımdır. Özetle, özellikle belli bir döneme ait ve tarihi değerleri korunmuş, malzemeleri değiştirilmemiş, dükkan cepheleri ve tabelaları titizlikle korunmalı, doku ile taban tabana zıt, karşıt tasarım malzemesi kullanımlarından uzak durulmalıdır.

Görsel 8. İstiklal Caddesi Markiz Pastanesi (Beyoğlu, İstanbul, 1940 sonrası).

Görsel 9. İstiklal Caddesi Markiz Pastanesi. (Fotoğraf: Beyoğlu, İstanbul, 2012)

Grafik Tasarım öğeleri ve kentte uygulama esasları, reklam, ilan ve tanıtım kuralları çerçevesinde, il bütününde yer alan tabelaların, şehrin estetik ve mimari dokusunu bozmayacak, kentin doğal ve tarihi silüeti ile çelişmeyecek şekilde tasarlanması konum, renk, şekil ve boyutları gibi unsurların, grafik tasarım ekibinin de içinde bulunduğu yetkili birimlerce belirlenmesi gerekmektedir. Ticari tanıtım tabelaları, reklam panoları yine belli bir standart gözetilmeksizin çeşitli şekillerde kullanılabilmektedir. Bu çeşitlilik kentte görsel kirliliğe neden olmaktadır. Çeşitli şekil ve boyutta görsel kirliliğe neden olan ticari tabelalar ile bina yüzeylerinin oluşturduğu görsel kirlilik engellenmelidir. Tarihi yapılar üzerinde kullanılan malzeme seçimlerinin karşıtlık yaratmamasına, doku ile uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

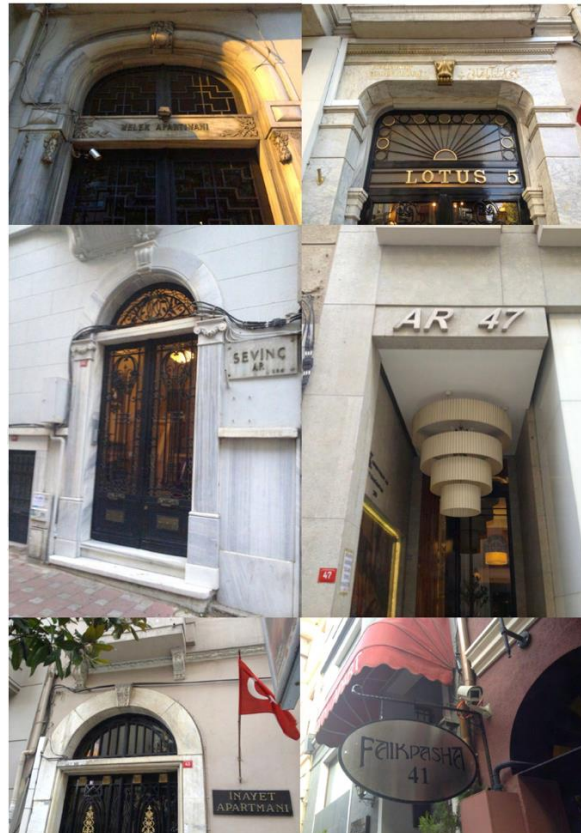
Görsel 10. Tarihi taş doku ile karşıtlık oluşturan reklam tabela örnekleri.
(Fotoğraf: Sirkeci, İstanbul, 2013)

Görsel 11. Eminönü Yeni Cami kapı girişinde yer alan mermer tabela, caminin tarihi taş dokusuyla uyumlu bir görünüm sağlamasına rağmen, çerçeve içine yerleştirilen uyarı içerikli renkli dijital baskı örneği karşıt ve uyumsuz bir görünüm sergilemektedir. (Fotoğraf: Eminönü Yeni Cami, İstanbul, 2013)

Görsel 12. Tarihi yapının duvarında yer alan dijital led tabela, yapının tarihi dokusunu zedelemektedir.
(Fotoğraf: Rüstem Paşa Camii, Eminönü, İstanbul, 2013)

Görsel 13. İstanbul'da yer alan bina cephesiyle, yapısıyla uyumlu, estetik, işlevsel isimlik örnekleri.
(Fotoğraf: Nişantaşı, Beyoğlu, İstanbul, 2013)

Kentlerde tarihsel dokulardaki tasarım sorunları farklı şekillerde ortaya çıksa da genel sebepleri temel de alınan kararlara uygunsuz hareket edilmesi ya da alanında profesyonel tasarımcılarla çalışılmaması olarak sıralanabilmektedir. Çevresel grafik tasarımı gerek içerik gerek işleyiş süreci bakımından disiplinlerarası bir alandır. Çevresel grafik tasarımı, pek çok bilim dalıyla olan birlikteliği ve grafik tasarımıyla olan organik yapısına karşın temelde uygarlığın bir yansımasıdır. Çevresel grafik tasarımı kriterlerini uygulayan kurumlar, firmalar ve hatta bireyler, ülkenin uygarlık yönünden kalkınmasına büyük katkıda bulunacaktır. Bu nedenle Türkiye’de bu alana sahip çıkması için farkındalık yaratacak çalışmalara gereksinim vardır. Bu durumda çevresel grafik tasarımıyla uğraşan tasarımcıların hem iki boyutlu hem de üç boyutlu formlar hakkında donanım kazanması, yeterli malzeme bilgisi ile ölçekli çalışma, mimari çizimleri yorumlayabilme becerisi kazanmış olması gerekmektedir. Kent dokusunda yer alan grafik tasarım öğeleri, ortak estetik beğenilerin ve ortak belleğin oluşmasında önemli bir rol oynadıkları için düzenli kullanımları ile toplumsal yaşantıda ortak bir dil oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Doğru ve yerinde seçilmiş öğeler kentin bilinirliğini ve kalitesini yükseltecektir.

SONUÇ YERİNE

Tarihi dokularda grafik tasarım öğelerini kent dokusu içinde sistemli hale getirmenin yolları için çevresel grafik tasarım derneği kurulmalı ve bilinirliği artırılmalıdır. Grafik tasarımcı, sanat tarihçisi, şehir plancısı, kentsel tasarım uzmanı, mimar, harita mühendisi, arkeolog, restaratör, sosyolog, inşaat mühendisi gibi bilim dallarında uzmanlaşmış, kendi alanlarında eğitilmiş, tecrübeli ve profesyonel bir ekip oluşturulmalıdır. Sorunların çözümünde, mekansal kararların alınmasında, yansıtılmasını sağlayan bir iş bölümü ve uzmanlık tanımlaması içerisinde çalışılabilir. Düzenlemeler hayata geçirilirken aynı zamanda da sürdürülebilmesi sağlanmalıdır. Yükseköğrenim kurumları da çevre konularına karşı yeni yöntemler geliştirmeli, sorunları saptamalı, toplum yararına çözümler üretmelidir.

Tarihi dokuların etrafında dikey, yanlış ve çarpık yapılaşmanın önüne geçilmeli, kentleşme sürecinde izlenecek yöntemlerde tarihi dokulara ve değerlere önem verilmeli, tarihi dokuyu ve çevreyi koruyucu tedbirler alınmalıdır. Görsel kirlilik yaratan öğeler için yaratıcı iyileştirme önerileri ve tasarımları üretilmelidir.

Kentlerde tarihi dokunun korunması için tasarım kurulu oluşturulması, kentte yaşayan sanatçılar, tasarımcılar, ilgili birim ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin tarihi dokunun korunması için birarada hareket etmesi gerekmektedir. Tabela ve reklam panolarının yoğunluğu nedeniyle algılanamayan tarihi doku cepheleri reklam, ilan ve tanıtım yönetmeliği maddelerine uygun olarak uygulanmalı ve denetlenmelidir. İnsanların yönlerini bulmalarına, verileri anlamalarına kadar bir çok konuda önemli bir yeri olan grafik tasarımın önemi ve doğru kent tasarımıyla hayat kurtardığı unutulmamalıdır.

Örnek tespitler sonucunda çalışmaların tasarım görsel özellikleri incelendiğinde genel hatlarıyla özellikle tasarım konusunda yapılması gerekenler: Öncelikle tasarlanacak alan iyi belirlenmeli, süreçte ve sonrasında oluşabilecek hasarlar baştan öngörülmelidir. Tasarlanacak renk ve yazı karakterlerinin tarihi dokuya uygun seçilmesi, kentte yaşayan bireylerin iletişiminin daha rahat bir iletişim çerçevesinde sağlanabilmesi için tipografinin iyileştirilmesi gerekmektedir. İdeal tipografi özelliklerinin sağlanması: harf et kalınlıklarının yeterli olması, açık iç boşluklar, belirgin üst ve alt çıkıntılar, daha geniş yatay orantılar, her harf için daha belirgin formlar, bazı harf formları için daha geniş yatay çizimler kullanılmasıdır. Özellikle yazı tasarımcıları bu konuyu daha kapsamlı şekilde incelemeli ve artmakta olan nüfusa oranla artacak reklama bağlı grafik tasarım çıktıların sorunları için önlemler artırılmalıdır. Bu araştırma alanında ilerleme için birçok fırsat olduğu açıktır. İşaret sistemlerinin işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmesi için yararlı bilgileri sergilemesi, bir mekânın ulaşılabilir bir noktasına ve uygun görme yüksekliğine yerleştirilmesi ve yeterli derecede aydınlatılması gerekmektedir. İstenilen uzaklıktan okunabilmesi için metnin uygun boyda olması ve arka fonla arasında net bir kontrastın olması gerekmektedir. Çevresel grafik tasarım uyaranlarının arttığı noktalarda sorun olan tarihi yapı şartlarında gerek tasarımların gerek malzeme kullanımında seçilecek öğelerin işlevlerini yerine getirerek, tasarım bütünlüğünü bozmadan hazırlanması gerekmektedir.

*** Bu çalışma Prof. Ayşegül İzer danışmanlığında 2014 yılında tamamlanan “Grafik Tasarım Öğelerinin Kent Dokusu İçinde Yer Alış Biçimleri: İstanbul Örneği” başlıklı sanatta yeterlik tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, 2014).**

Kaynaklar

- Ural, Şafak (2012), Şehir Bilinci/ Şehrin Bilinci, II.Uluslararası Felsefe Kongresi, Şehir ve Felsefe, Uludağ Üniversitesi, 16-21.
- Aygen, Zeynep (1996), "Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mıdır?", Cogito, Yapı Kredi Yayınları, 8:43-67.
- Shaukland, Graeme (1996), "Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız", Cogito Yapı Kredi Yayınları, 8:23
- Kökden, Uğur (1996), "Kentler Üreten Tarih- Tarih Üreten Kentler", Cogito Yapı Kredi Yayınları, 8:37.
- Kentsel Tasarım Müdürlüğü, Reklam, İlan ve Tanıtım Yönetmeliği ,
<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/e-belediye/Documents/Gelirler/rit.pdf>
- Görüntü Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği,
http://www.csb.gov.tr/db/cygm/editordosya/goruntu_yon_taslak_cygm_20052013- son.docx.

THE ROLE OF GRAPHIC DESIGN IN THE PRESERVATION OF HISTORICAL URBAN FABRIC

Dide Akdağ Satır

ABSTRACT

Another important element as important as the formation of historical texture and culture is the protection of the values. Throughout history, communities have used graphic design elements in their designs in the context of the conditions of the period in order to leave traces of their own culture and to ensure the continuity of their visual identity. Today, graphic design problems created by advertising and promotional practices that develop in parallel with the increasing population have been identified. The role of graphic design will be examined in the design applications on the determined sample historical textures. In this context, the responsibilities of the graphic designer, what needs to be done to provide a sensitive visual communication in accordance with the rules on and around the historical textures in the cities, and the ways of implementation within the scope of advertising, advertisement and promotion rules will be examined through the examples identified. For the city, which forms the basis of everything related to human beings, it is aimed to think from a different perspective with solutions to protect the historical texture within the framework of environmental graphic design. It is aimed to raise awareness about the relationship between the city, design perception and historical texture.

Keywords: Historical Texture, Graphic Design, Visual Pollution, Outdoor Advertising